

תבונות

הגות עיון ופשוט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

העדר ההנהגה בחורבן הבית

אמר רבי יוחנן מאי דכתיב אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לכו יפול ברעה, אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים. אתרנגולא ותרנגולתא חרוב טור מלכא. אשקא דריספק חרוב ביתר. (גיטין נה:)

הגמרא מונה שלוש סיבות לחורבן של ערים מרכזיות בארץ ישראל כשכל סיבה טמונה בסיפור מסוים. האם כל חורבן כזה התרחש רק בגלל סיפור אחד מסוים? ודאי שלא. סיפורים אלו, חמורים ככל שיהיו, אינם מסבירים את הטרagedיה הגדולה ביותר שבאה בעקבותם, ברור אפוא שבכל סיפור כזה מלמדים אותנו חז"ל על בעיה מהותית ועל הלך רוח מסוים שממנו סבל עם ישראל באותה תקופה, ושמתבטא באופן חריף בסיפור אותו הם מספרים ואשר גרם לחורבן אותה העיר. צריכים אנו אפוא להבין לעומק את המסר העולה מאותם סיפורים.

בנוסף, יש להעמיק בהבנת הקשר שבין שלושת הסיפורים. חז"ל כורכים אותם יחד על אף שמדובר בסיפורים שונים שהתרחשו במקומות ובזמנים שונים והובילו לחורבן של ערים שונות. סיפור קמצא ובר קמצא התרחש בתקופת ה"מרד הגדול" שבעקבותיו חרבה ירושלים. המעשה של "תרנגול ותרנגולתא התרחש כשלושים שנה לאחר מכן במסגרת מה שמכונה בחז"ל פולמוס אספסיינוס שבו היה מרד נוסף של עם ישראל ברומאים, ובעקבותיו חרב הר המלך. וסיפור אשקא דריספק מתרחש מאוחר הרבה יותר, כשבעים שנה לאחר החורבן, כאשר בר כוכבא מוביל את העם למרד נוסף ברומאים, מרד שמדוכא באכזריות רבה ע"י הרומאים ושבמסגרתו נחרבה ביתר. אך כאמור האופן שבו חז"ל כרכו בגמרא את כל הסיפורים יחדיו מלמדת שיש זיקה ביניהם וצריכים אנו לעמוד עליה.

קמצא ובר קמצא

נפנה אם כן לסיפור הראשון. המעשה הידוע על קמצא ובר קמצא כולל בתוכו שני מוקדים. א. הסכסוך בין בעל הסעודה לבר קמצא. ב. ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס. הגמרא מלמדת שמה שגורם לבר קמצא ללכת לקיסר ולהוציא את דיבתם של ישראל בעיניו, על אף שמדובר לכאורה בסכסוך אישי בינו לבין בעל הסעודה, היא העובדה שחכמי ישראל שהיו שם לא מחו.

... אמר הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה ש"מ קא ניחא להו איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא אזל אמר ליה לקיסר מרדו בך יהודאי...

ולאחר שהוא משכנע את הקיסר לשלוח בהמה להקרבה בבית המקדש והוא פוצע אותה, מכריע רבי זכריה בן אבקולס שלא להקריב את הבהמה על אף שסירוב זה עלול להוביל לתגובה קשה מצד הקיסר. בגמ' מובא שרבנן סברו שיש להקריב את הבהמה על אף המום שבה משום "שלום מלכות" אך רבי זכריה בן אבקולס לא מקבל את דעתם מהסיבה ש'אימרו בעלי מומין קריבין לגבי מזבח'. מסיבה דומה הוא דוחה גם את ההצעה להרוג את בר קמצא 'אימרו מטיל מום בקדשים יהרג'. וכך התגלגל סופו הטרדגי של הסיפור בחורבן בית המקדש וירושלים. על הכרעות אלו של רבי זכריה בן אבקולס מכריז רבי יוחנן:

ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליטנו מארצנו.

דבריו אלו של רבי יוחנן מהווים ביקורת חריפה על רבי זכריה בן אבקולס. אך לכשנדייק נראה שבדבריו החריפים הוא אינו מכוון לעצם הכרעתו של רבי זכריה בן אבקולס וגם לא לכך שהחמיר במקום שבו היה ראוי להקל. אלא הוא מתייחס לתכונת האופי של רבי זכריה, ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס. היא זאת שהובילה אותו לפסוק כפי שפסק וממילא לחורבן בית המקדש. מה יש באותה ענוותנות, עד כדי שרבי יוחנן רואה בה את הסיבה לחורבן הבית?

ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס

כדי להבין את הדברים נתבונן בהתייחסות נוספת לאופיו של רבי זכריה בן אבקולס הנמצאת בתוספתא בשבת.

ב"ה אומרים מגביהין מעל השולחן עצמות וקליפין ב"ש אומרים מסלק את הטבלא כולה ומנערה זכריה בן אבקילום לא היה נוהג לא כדברי ב"ש ולא כדברי ב"ה אלא נוטל ומשליך לאחר המטה אמר רבי יוסי ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקילום שרפה את ההיכל. (הוספתא שבת י"ז ד')

כאן אפשר לראות שגינוי ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס לא נאמר בהקשר סיבתי ישיר לחורבן הבית. אלא נאמר כהתייחסות כללית לצורת ההכרעה ההלכתית שלו. מה פשר הדבר, מהי אותה ענוותנות, מדוע היא מגונה כל כך וכיצד היא קשורה באופן מהותי לחורבן הבית?

יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג

נראה לבאר שכפי שנראה מדברי התוספתא "ענוותנותו" של רבי זכריה הייתה בכך שהעדיף שלא להכריע. ב"ש וב"ה נחלקים ורבי זכריה לא רואה את עצמו כמי שראוי להכריע ולכן נוקט בדרך שתדלג מעל המחלוקת. ונוהג "לא כדברי ב"ש ולא כדברי ב"ה". כך גם בסיפור קמצא ובר קמצא. בפני רבי זכריה והחכמים עומדים שני צדדים, שבכל אחד מהם ישנה בעיה ונצרכת הכרעה בין הגרוע לגרוע יותר. האם עדיף לדבוק בהלכות המזבח ולהסתכן בתגובת הקיסר, או לעבור על איסור הקרבת בעל מום בכדי שלא לסכן את שלום ירושלים כולה. זוהי הכרעה קשה ומורכבת אך בהכרעתו של רבי זכריה שלא להקריב את מנחת הקיסר הוא מציין שיקולים צדדים **יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג**.

הוא לא יורד לעצם השאלה ומכריע מתוכה אלא מעדיף לשקול שיקולים צדדים שלמעשה יפטרו את הצורך לדון בבעיה החמורה. רבי יוחנן מזהה את דרך הכרעה זו עם אותה "ענווה" המאפיינת את רבי זכריה בן אבקולס. זאת שמביאה אותו שלא להכריע ושלא לקחת צד בשאלות קשות, ובדרך זו של אי הכרעה רואה רבי יוחנן חיסרון משמעותי, ובה הוא תולה את חורבן הבית.

העדר מנהיגות

יתכן לומר שהקשר עליו מצביע רבי יוחנן בין אי הכרעה של רבי זכריה בן אבקולס לחורבן הבית איננו רק חיסרון אישי של רבי זכריה, אלא שבדבריו מצביע רבי יוחנן על חסרון בכלל עם ישראל שבגלל אותה "ענווה" שלא במקומה העם כולו נמצא במצב שבו אין בו מנהיגות פעילה ויוזמת. כשעם ישראל מונהג בצורה טובה ונכונה אפשר להניח שהוא לא יגיע לכדי הידרדרות רוחנית עמוקה כל כך שבגינה הוא יענש בחורבנו ובשריפת בית ה'. אך כאשר הנהגת עם ישראל חסרה את העזות וקדושה ומסרבת לרדת לתוך עומקם של הדברים ולהכריע בשאלות הלכתיות וציבוריות, חוסר מנהיגות זה מביא את העם להתדרדרות רוחנית שמובילה בסופו של דבר לחורבן בית המקדש.

שתיקת החכמים

באופן זה נוכל גם להבין את החלק הראשון של מעשה קמצא ובר קמצא. כאמור מה שגרם לכך שבר קמצא הלך לקיסר הייתה שתיקתם של חכמי ישראל שהיו גם הם באותה סעודה. שתיקה זו שהתחילה את השתלשלות הדברים ושהובילה לחורבן הבית מבטאת גם היא את אותה ענוותנות שאינה במקומה. החכמים שרואים את בעל הסעודה מגרש את בר קמצא לא מתערבים ואינם מנסים להרגיע את זעמו של בעל הבית. מן הסתם אין בשתיקתם הסכמה ועידוד לאותה התנהגות גסה, אך מדוע הם שותקים?

נראה שיסודה של שתיקתם נעוצה בחוסר הרצון להתערב בסיפור לא להם. יתכן שאמרו לעצמם שבעל הבית שככל הנראה היה איש חשוב ואולי צודק ושכך ראוי לאדם מפוקפק כבר קמצא, או שסתם העדיפו שלא להתערב במחלוקות של אחרים. אך לא כך היה ראוי לעשות, אלא בכל מקרה שבו אדם רואה עוול או ספק עוול, עליו לברר את הדברים ואם אכן מדובר בעוולה עליו לזעוק את זעקת העשוקים ולתבוע את עלבונם, גם במחיר סכסוך עם אנשים חשובים ובעלי כח או במחיר הפרת הסדר. דפוס התנהגותם של חכמי ישראל בתחילת סיפור המעשה מתקשרת לדפוס ההכרעה או אולי נכון יותר לומר "אי הכרעה" של רבי זכריה בן אבקולס בסוף הסיפור. ובסיפור המעשה בכללותו ישנו ביטוי חריף לחוסר מנהיגות השורר בעם ישראל ערב חורבן הבית, ובכך למעשה מבארים לנו חז"ל את

הסיבה ואת ההקשר שבו מתרחש החורבן.

יתירה מכך, נראה שחז"ל אינם באים חלילה לדבר בגנותו של רבי זכריה, שכן מידת הענווה גדולה היא עד מאוד ואין ספק שהוא אכן היה ענוותן, אלא שכאמור במבחן התוצאה כלל ישראל הפסיד בשל ענוותנות זו.

הכרעה גם במחיר טעות

ראוי לחדד. התביעה למנהיגות ולהכרעת הכרעות, אין פירושה להכריע תמיד בצורה הטובה והנכונה ביותר. מובן מאליה שבכל הכרעה ישנה אפשרות של טעות. אך התביעה היא להכריע גם במחיר של טעות. כאשר לאדם מסוים וודאי למנהיג ציבור מתעוררת שאלה, ולאחר שבדק את הדברים נראה לו כאחד הצדדים, הוא נדרש לעשות כפי הנראה לו. 'אין לו לדין אלא מה שעניו רואות' בכך הוא מערב את עצמו בתוך הספק ולוקח אחריות על הכרעתו. ועל אף שכאמור אין הוא יכול להיות בטוח בצדקת הכרעתו באופן מוחלט, ללקיחת אחריות זו ישנן השלכות משמעותיות החורגות מהשאלה המקומית.

הדברים נכונים גם כשמדובר באדם פרטי, אך כשמדובר בהנהגה ציבורית, הדברים נכונים שבעתיים. לקיחת האחריות וההכרעה יוצרת בציבור את התחושה שהמנהיגים מהווים כתובת לבעיות הציבור, ושיש סמכות עליהם שמשוגלת להוביל את הציבור גם ברגעים קשים ומורכבים. אך בהעדרם של אלה מתרחשת התפרקות איטית שבמקרה של עם ישראל הסתיימה בחורבן ירושלים ושריפת בית אלוקינן.

אתרנגולא ואתרנגולתא

לאור הדברים נוכל להבין גם את שני הסיפורים האחרים המובאים בגמרא ואת הזיקה ביו שלושת הסיפורים. הסיפור השני מתרחש בטור מלכא.

אתרנגולא ואתרנגולתא חריב טור מלכא דהוו נהיגי כי הוו מפקי חתנא וכלתא מפקי קמייהו תרנגולא ותרנגולתא כלומר פרו ורבו כתרנגולים יומא חד הוה קא חליף גונדא דרומאי שקלינהו מינייהו נפלו עלייהו מחונהו אתו אמרו ליה לקיסר מרדו בך יהודאי אתא עלייהו (שם כ"ז ע"א).

במעשה זה היהודים אינם מוחלים על כבודם ולא מתקררת דעתם עד שהורגים את אותו גודד רומאי. כתוצאה מכך מחליט הקיסר הרומאי להעלות עליהם ולדכאם. אך הוא נתקל בבעיה. **הוה בהו ההוא בר דרומא דהוה קפיץ מילא וקטיל בהו שקליה קיסר לתאגיה ואתביה אארעא אמר ריבניה דעלמא כוליה אי ניחא לך לא תמסריה לההוא גברא לדידיה ולמלכותיה בידיה דחד גברא.** הקב"ה שומע לתפילת הקיסר ואתו בר דרומא שהטיל עליו אימה מת. הגמרא מספרת שכתוצאה מכך החליט הקיסר שלא להחריב את העיר. **אמר הואיל ואיתרחיש לי ניסא הא זימנא, אישבקינהו שבקינהו ואזל. איזדקור ואכלו ושנו ואדליקו שרגי עד דאיתחזי בלינא דגושפנקא ברחוק מילא אמר מיחדא קא חדו בי יהודאי הדר אתא עלייהו.** היהודים למעשה התגרו בקיסר הנסוג וכיון שכך הוא החליט לחזור ודיכא אותם באכזריות רבה.

הסיפור השלישי על חורבן ביתר ממשיך את אותו קו כששם העזות של עם ישראל אף גוברת והם הורגים חיילים רומאים על עניין פועט ובכך מפנים אליהם את חמת הקיסר וגורמים לחורבן ביתר.

בין עזות דקדושה לעזות מצח

נראה לומר שהתמונה העולה מסיפורים אלו היא למעשה תמונת תשליל של סיפור קמצא ובר קמצא בירושלים. אם שם קבל רבי יוחנן על הענוותנות שאפיינה את החכמים, הרי שבסיפור התרנגול והתרנגולת מתגלה עם ישראל בשיא עזותו. בתחילה הוא הורג את הגדוד הרומאי, לאחר מכן אנו נתקלים באותו בר דרומא המטיל אימה על כל הצבא הרומאי ולבסוף הם אינם חוששים להתגרות בצבא הרומאי הנסוג.

אך על אף שכאמור מצטיירת בסיפורים אלו תמונה הפוכה, נראה שהיא באה דווקא כתוצאה מאותה הבעיה עליה הצביעו חז"ל בסיפור קמצא ובר קמצא בירושלים. כאשר אין מנהיגות תורנית פעילה ויזומת מתעוררת לעיתים היוזמה והעוז מתוך העם עצמו. מנהיגים עממיים תופסים את מקומם של חכמי התורה ומובילים את העם בצורה של עזות ובשם ה'כבוד הלאומי' לנקוט בדרכים קיצוניות. אך

לאותן מנהיגים אין כמובן את היכולת למדוד בפלס ולשקול במידה הנכונה עד כמה צריך לנהוג בצורה זאת והיכן עובר הגבול בין עזות דקדושה לעזות מצח, חוצפה וגאווה. אך כאשר חכמי התורה אינם נוקטים יוזמה ומעדיפים לא להכריע, אך טבעי שאותם מנהיגים ואותן מגמות עממיות יתפסו את מקומם ויובילו את העם. והתוצאה של הנהגה לא אחראית זאת גם היא חורבן.

הקשר בין שלושת הסיפורים

נמצא אם כן שישנה זיקה עמוקה בין שלושת הסיפורים שאותם מספרים לנו חז"ל כמבטאים את הסיבה לחורבן. שלושתם כאמור מצביעים על המצב של היעדר המנהיגות התורנית בעם ישראל כזה שהוביל להירדרות העם. כשבתחילה עצם ההיעדר המנהיגות היווה את הבעיה ולאחר מכן וכתוצאה מזה צמיחת המנהיגות העממית יצרה בעצמה התנהגות עזת פנים וחסרת אחריו שהובילה גם כן להמשך החורבן והעמקתו.

הלקח העולה מהדברים הוא חשוב ונצרך אף לימינו. ההתנהלות הציבורית הנכונה טמונה באיזון שבין עזות דקדושה לענווה במידה הנצרכת. ענוותנות יתר עלולה להוביל לחוסר יוזמה ולהיעדר מנהיגות. יש צורך בנקיטת יוזמה ובהכרעות חתוכות גם בסוגיות מורכבות וקשות. ומאידך התנהלות שכולה תקיפות, קנאות ועזות סופה גם היא להביא לסכנות גדולות ולכן נצרכת גם היכולת שישנה רק לגדולי ישראל, להיות מתונים בדין, להשעות לפעמים את השיפוט ואפילו להיכנע. התנהלות ציבורית שמאזנת בין שני הקטבים היא זאת שעליה אומר הכתוב: **"אשרי אדם מפחד תמיד" אך "מקשה ליבו יפול ברעה"**

בְּלִיל זֶה יִבְכּוּן וַיִּלְלוּ בְּנֵי

בליל תשעה באב לאחר תפילת ערבית
ישמייע דברי קינה והתעוררות מורנו הרב שליט"א

בהיכל בית המדרש רח' יהודה הלוי 10

תפילת ערבית בשעה 21:00

לצפייה בשיעור בשידור חי:

יש להיכנס לאתר החדש בכתובת - tvunot.net (בחיפוש 'תבונות נט')

או לבקש קישור במייל a@tvunot.net

ניתן גם להאזין בשידור חי טלפוני במספר 03-97-8-66-88

להמתין לאחר ששומעים משפט פתיחה מוקלט באנגלית,

להקיש קוד גישה: #5449 5285 883

ולאחר מכן להקיש סיסמה: 55555 ולהמתין לצירוף לשיעור.

הודעה משמחת

אתר 'תבונות' החדש והמשוכלל עלה לאויר

בכתובת: tvunot.net

(בחיפוש: 'תבונות נט')

ניתן לקרוא באתר גם את המאמרים על תשעה באב משנים קודמות,

וכן להאזין ולצפות בשיעורים על תשעה באב וענייני חורבן הבית, הגלות והשראת

השכינה בבית המקדש (חיפוש לפי נושאים)

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
הארות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net